

ارائه الگوی شایستگیهای مورد انتظار برای دانش آموزان دختر مدارس اسلامی دوره متوسطه شهر تهران و دلالت‌های آن در محتوای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

مریم رئوف ملایری*

دکتر سعید بهشتی**

دکتر حسین اسکندری***

دکتر عباس عباس‌پور****

چکیده

پژوهش حاضر مطالعه‌ای کیفی به روش تحلیل محتوای کوربین از نوع توصیفی کاربردی است که به ارائه الگوی شایستگیهای مورد انتظار برای دانش آموزان دختر مدارس اسلامی دوره متوسطه شهر تهران و دلالت‌های آن در محتوای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش می‌پردازد. جامعه هدف افراد متخصص و مطلع در حوزه‌های روانشناسی، علوم تربیتی، مطالعات اسلامی و مشاور تربیت اسلامی در مدارس دخترانه متوسطه تهران بود. ۱۸ متخصص در زمینه موضوع مورد مطالعه به صورت هدفمند انتخاب شدند و مورد مصاحبه عمیق نیمه ساختارمند قرار گرفتند و نمونه‌گیری تا اشباع داده‌ها ادامه یافت. مصاحبه‌ها پس از ضبط، بازنویسی و با نرم‌افزار MAXQDA کدبندی و تحلیل شدند. برای اعتبارسنجی یافته‌ها از شاخص گوبا و لینکلن استفاده شده است. از یافته‌های حاصل از تحلیل محتوای کیفی پنج طبقه اصلی شامل حیطه بینش و تربیت دینی، حیطه هویت و کرامت انسانی، حیطه سلامت جسمی- روانی، حیطه توانمندیها و مهارتها و حیطه اخلاق و عمل و ۲۲ زیرطبقه در موضوع مورد پژوهش به دست آمد. بر اساس یافته‌های به دست آمده در زمینه تربیت یافته مطلوب و مقایسه آن با محتوای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش مشخص شد که میان مؤلفه‌های تبیین شده در این نوشتار و سند تحول بنیادین، مفاهیم مشترکی وجود دارد. نتایج این بررسی می‌تواند گامی اجرایی در تحقق بخشیدن به گزاره‌های ارزشی و اهداف کلان سند تحول بنیادین آموزش و پرورش باشد.

کلیدواژگان: الگوی شایستگیهای مورد انتظار، مدارس متوسطه دختران، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

تاریخ دریافت: ۹۸/۱/۱۵

تاریخ پذیرش: ۹۸/۴/۲۹

raouf.m.2918@gmail.com

beheshti@atu.ac.ir

sknd@atu.ac.ir

abbaspour@atu.ac.ir

* دانشجوی دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

** استاد، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

*** استاد، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

**** دانشیار، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

مقدمه

در تعریف تربیت گفته می‌شود که «تربیت فرایندی تدریجی در سوق دادن متربی از نقطه موجود به نقطه مطلوب است» (هاشمی، ۱۳۹۶). «تربیت آدمی، قائم به پایه‌هایی چون شناخت صحیح، انتخاب، عمل و مسئولیت اجتماعی است. در مقابل، تربیت‌نایافتگی مبتنی بر پایه‌هایی است چون تعطیل دستگاه عقل و اراده و انتخاب و تبدیل کردن خود به پشته‌ای از بار که تنها می‌توان آن را بر دوش کشید» (باقری، ۱۳۷۹).

تربیت نوجوانان و گام‌گذاری در این مسیر، ضامن عزت و سرافرازی آینده جامعه است. کسانی که از راه تعلیم و تربیت به ساختن انسانها پرداخته‌اند، توانسته‌اند به‌طور مستقیم و غیرمستقیم نجات‌بخش هزاران نفر باشند. امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «عَلَيْكَ بِالْأَحْدَاثِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸: ۹۳) «به نوجوانان پرداز». باید بچه‌های مسلمان را در محیطی آرام و سالم از جهت علمی و اخلاقی پرورش داد تا هر یک از آنان منشأ آثار ارزشمند بسیار باشند (رئوف ملایری، ۱۳۹۰). امروزه نقش مهم تربیت به‌ویژه تربیت دینی بر هیچ‌کس پوشیده نیست. با تربیت، استعدادهای انسان شکوفا و نظام ارزشی و اهداف انسان هدایت می‌شود. دین تنها منبع مطمئنی است که با نگاه جامع به ویژگیها و استعدادهای انسان و همه ابعاد زندگی او، انسان را به والاترین ارزشها، نگرشها، کمال حقیقی و شکوفایی بهتر و صحیح‌تر استعدادها رهنمون می‌سازد (عابدی، منادی، خادمی اشکذری و کیامنش، ۱۳۹۷). از این رو در نظام تربیتی ما، تربیت دینی نسل جوان و دانش‌آموز، اصلی مهم است و منشأ دغدغه و نگرانی رایج بسیاری از علما و مسئولان تلقی می‌شود (عابدی و همکاران، ۱۳۹۷). در میان عوامل تأثیرگذار بر تربیت و هویت‌بخشی جوانان، گذشته از نقش عمیق رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی (عقبلی و تاجیک اسمعیلی، ۱۳۸۹) و همچنین گروههای دوستی و همسالان، هنوز می‌توان به خانواده به‌عنوان اساسی‌ترین و بنیادی‌ترین محور تربیت و مدرسه به‌عنوان کانون تربیت امید داشت (نوابی‌نژاد، ۱۳۹۱).

هدف‌گذاری مناسب و به‌کارگیری روشها و ابزارهای درست و متناسب تربیتی با توجه به شرایط، جنسیت، تفاوت‌های فردی و بسیاری عوامل دیگر، وظیفه هر کانون یا اقدام تربیتی است. تفاوت‌های زیستی زن و مرد، به‌طور طبیعی، سبب پیامدهای فکری، ارزشی، روانی و احساسی در دختران و پسران می‌شوند و توانمندی‌هایی متفاوت را در آنها ایجاد می‌کنند (استانگه^۱ و همکاران، ۲۰۱۱). گذشته از تفاوت‌های زیستی و هویتی موجود میان دختران و پسران (بریزندین^۲، ۱۹۵۲)،

1. Stange
2. Brizendine

امروزه شاهد آن هستیم که نظام تربیت رسمی و برنامه درسی، به تمایز جنسیتی توجهی نداشته و برنامه‌ای یکسان را طراحی کرده است، در حالی که جنسیت زدایی در هدف‌گذاریهای آموزشی، عدم آماده‌سازی دختران و پسران برای پذیرش نقشهای بهینه در خانواده و اجتماع و در پی آن کسب مشاغل از سوی بانوان و تقابل نقشهای سنتی بانوان با نقشهای مدرن، مسئله بحران هویت زنان را ایجاد کرده است. نقشهای مادری و فرزندپروری و همسررداری جایگاه ارزشی خود را از دست داده و همدوشی با مردان و کسب نقشهای مردانه، زمینه‌های فکری و رفتاری دختران را تحت تأثیر قرار داده است (آذربایجانی، ۱۳۸۸). از جمله عوامل اساسی در تحول نقشها در زنان، تصویب اعلامیه جهانی حقوق بشر مبنی بر برابری انسانها صرف نظر از رنگ، نژاد، مذهب و جنسیت است که بر لزوم تساوی زن و مرد در ابعاد گوناگون زندگی خانوادگی و اجتماعی تأکید دارد. اهداف توسعه هزاره^۱ مصوب سازمان ملل در سال ۲۰۰۰ و اهداف توسعه پایدار^۲ مصوب در سپتامبر ۲۰۱۵، از سوی سازمان ملل، گامی دیگر در جهت تحقق بخشی برابری جنسیتی و توانمندسازی همه زنان و دختران بوده (یونیسف، ۲۰۱۴ و ۲۰۱۷) و سبب تحولات ارزشی بسیاری در بانوان شده است. بسیاری از نارضایتیهای جنسیتی، خودکم‌بینیها و ناباوریهای زنان و دختران، ریشه در عدم شناخت صحیح آنان نسبت به ارزشهای وجودی، حقوقی و نقشهای کلیدی خود در جامعه انسانی دارد. دختران ما باید به‌گونه‌ای تربیت شوند که برای یک زندگی موفق آماده گردند (یونیسف، ۲۰۱۷).

شواهد گوناگونی نشان می‌دهد که آموزش و پرورش دختران به‌ویژه در دوره متوسطه، تنها عامل پایدار و استواری است که نه تنها بر زندگی و رشد مطلوب دختران تأثیرگذار است، بلکه عملاً بسیاری از هنجارهای اجتماعی را به‌گونه‌ای مثبت متحول می‌سازد (یونیسف، ۲۰۱۴). تربیت دختران، به سلامت، ثروت و امنیت جوامع کمک می‌کند و از مهم‌ترین سرمایه‌گذاریهای است که هر کشور می‌تواند برای آینده خود انجام دهد. آموزش دختران به‌ویژه در دوره متوسطه برای برخورداری آنها از یک زندگی و خانواده سالم، رهایی از برخی بیماریها، درآمد مناسب و... است (کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل^۳، ۲۰۰۵). کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل در شمارش شاخصه‌های ضروری در ارتقای کیفی تربیت دختران، ابتدا از مدرسه نام می‌برد و سپس معلمان، خانواده، جامعه و دولت‌ها را برمی‌شمارد.

1. The Millennium Development Goals (MDGs)

2. The Sustainable Development Goals (SDGs)

3. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights

تربیت، مقوله‌ای است که نمی‌توان جدا از یک نظام فکری و عقیدتی آن را سامان بخشید و منبع ارزش‌گذاری در این نظام تربیتی فرامین الهی است و اهداف تربیت در این زمینه بر اساس دو حجت الهی یعنی عقل و شرع، تعیین و پیگیری می‌شود. در تربیت دینی، دانش برای هدایت، بینش و فرهیختگی است و هر حرکت و تلاشی باید در پی آگاهی و معرفت باشد. امیرمؤمنان علی علیه‌السلام در کلامی گهربار خطاب به «کمیل ابن زیاد» فرمودند: «هیچ حرکت و فعالیت نیست که تو در انجام دادن آن، به علم و معرفت نیاز نداشته باشی» (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ ق: ۱۷۱).

منظور از تربیت‌یافته موفق و مطلوب در این مطالعه، دختر تربیت‌شده بر اساس ارزشهای الهی یعنی برخوردار از تربیتی عقل-مدار و شرع-محور است (بنی‌هاشمی، ۱۳۸۹). دختری که توانمندیهای خلقی خود را باور دارد و در پرتو توانمندیها و مهارت‌آموزیها، وظائف و نقشهای خود را به مثابه حق بندگی در پیشگاه پروردگار می‌پذیرد. همچنین ملاک وظیفه‌مندی او در حیطه نقشهای خانوادگی و اجتماعی، برگرفته از تقلید یعنی قرآن و سنت معصومین علیهم‌السلام است و بر این اساس اولویتهای نقش‌پذیری و مسئولیت‌شناسی خود را در مقاطع مختلف زندگی تعیین می‌کند. چنین الگویی از تربیت دینی و تربیت‌یافته موفق می‌تواند در مدرسی به کار آید که در اهداف و تلاشهای آموزشی و تربیتی خود، توجه به دو بال هم‌تراز علم و ایمان را مدنظر داشته باشند.

مسلم است که تأثیر پرآمنه نظام آموزش و پرورش نوین، آموزش اجباری مدرسه‌ای، فراگیر شدن تربیت مدرسه‌ای، آغاز آموزشها از سالهای اولیه کودکی، همه و همه از عواملی اند که در نهادینه شدن و تأثیرگذاری آشکار و پنهان تربیت مدرسه‌ای نقش اساسی دارند. در حال حاضر، تربیت رسمی مدرسه‌ای، برای خود حق ورود به همه‌ساحتها و عرصه‌های تربیتی را قائل است. همچنین فرزندان ما بخشی مهم از عمر خود را در فضای مدرسه سپری می‌کنند و تنها در مقطع دوازده ساله آموزش عمومی، بیش از ده هزار ساعت را در مدرسه می‌گذرانند (زیبایی نژاد، ۱۳۹۱). پس از خانواده‌ها مدارس مهم‌ترین نهادهایی هستند که مسئولیت اصلی را در تأمین سلامت و ارتقای حیات علمی، فرهنگی و دینی یک نسل به عهده‌دارند (استانگه و همکاران، ۲۰۱۱). در این میان مدارس خاص اسلامی در اهداف خود، تعلیم و تربیت دینی و علمی را در کنار هم نشانده و مقصود آنان تربیت انسانهایی برخوردار از سطح علمی بالا و باورهای عمیق دینی است.

اکنون شاهدیم که تلاشی وافر برای طراحی و تدوین سند اسلامی- ایرانی تحول بنیادین آموزش و پرورش صورت پذیرفته و نقشه راهی برآمده از اهداف و سیاستها و راهکارهای اعتقادی، اخلاقی و ارزشی فراهم شده است. در بخش مدرسه در افق چشم‌انداز ۱۴۰۴ ارزشهای اعتقادی و عملی در تمامی ساختهای تعلیم و تربیت به تفصیل و به طور جزئی نام برده شده و دانش‌آموز تربیت یافته و مورد انتظار از روش تربیتی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به تصویر کشیده شده است (سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰). با توجه به خطیر بودن امر تربیت در دوران حاضر و چشم‌انداز تحقق بخشیدن به اهداف مدرسه‌ای، در افقی نه‌چندان دور یعنی سال ۱۴۰۴، هرگونه تأمل و عدم جدیت در عملکرد به آن، در واقع محو و بی‌اثر ساختن تلاشهای پیشین در تدوین سند و هدف‌گذاریهاست.

متأسفانه محصول و برون‌داد آموزش پرورش مطابق با محتوای سند نبوده است و امروزه شاهدیم که آموزش متوسطه به‌منظور آماده کردن فرد برای ورود به عالم کار، یکی از حرفه‌ها و شغلها را از لحاظ نظری و عملی به او آموزش می‌دهد. ساختار نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، جهت حرکت خود و مقصد نهایی را در همه آموزشهای عمومی متوسطه (در شش رشته تجربی، ریاضی، علوم انسانی، معارف، فنی حرفه‌ای و کار و دانش) و همچنین در ادامه مسیر حرکت به سوی آموزشهای عالی (تخصصی)، صرفاً ورود به بازار کار قرار داده است (ساختار نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران). لذا ضرورت یک نظام تربیتی کارا در احیا و بازآفرینی ارزشهای فراموش شده، مشهود است (صمدی، دوایی و اقبالیان، ۱۳۹۱)

نکته کلیدی در این زمینه این است که هرچند نقش بی‌بدیل خانواده و مدرسه در تربیت، قابل جایگزینی با دیگر عوامل نیست، اما تا زمانی که مدرسه و خانواده ندانند به کدام سو حرکت می‌کنند و چه هدفی از تلاشهای بسیار برای تربیت فرزندان خود دارند، نتیجه‌ای جز ناکامی و فرسودگی نخواهند داشت. فقدان روشمندی در تربیت، سبب نبود تناسب میان حجم و برون‌ده اقدامات و تلاشهای تربیتی شده است. پژوهش حاضر درصدد آن است که با مطالعه‌ای کیفی، از طریق گردآوری نظرات متخصصان و صاحبان تجربه، در حیطه‌های تربیتی و نیز دانش‌آموختگان مدارس موفق و برخوردار از اهداف تربیتی مدون و همچنین با بررسی محتوای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، نگاهی هدفمند و تا حدودی اجرایی به ابعاد و مؤلفه‌های تربیت یافته مطلوب، در مدارس متوسطه دخترانه خاص اسلامی داشته باشد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر مطالعه‌ای کیفی به روش تحلیل محتوای کوربین از نوع توصیفی کاربردی است. این نوشتار به ارائه الگوی شایستگیهای مورد انتظار برای دانش آموزان دختر مدارس اسلامی دوره متوسطه شهر تهران و دلالتهای آن در محتوای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش می‌پردازد.

ابزارهای گردآوری اطلاعات در این مطالعه، مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته بود. مصاحبه نیمه ساختاریافته یکی از رایج‌ترین انواع مصاحبه است که در پژوهش‌های کیفی اجتماعی به کار می‌رود. در این نوع مصاحبه، از تمام پاسخگوها، سؤالهای مشابهی پرسیده می‌شود، اما آنها آزادند که پاسخ خود را هر گونه که مایل‌اند، ارائه دهند.

جامعه هدف افراد متخصص و مطلع در حوزه‌های روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اسلامی و مشاور تربیت اسلامی در مدارس دخترانه متوسطه تهران بود. ۱۸ متخصص در زمینه موضوع مورد مطالعه، به صورت هدفمند انتخاب شدند و مورد مصاحبه عمیق نیمه ساختارمند قرار گرفتند و با توجه به اینکه در دو مصاحبه پایانی، کد جدیدی استخراج نشد، اشباع داده‌ها حاصل شده و نمونه‌گیری متوقف شد. مصاحبه‌ها در بخش موضوع این مقاله با سوالاتی مانند: «دخترخانم تربیت‌یافته مطلوب مدارس دخترانه با تربیت دینی، چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد؟ چه نوع محصولی مورد انتظار است؟ تعلیم و تربیت مدارس دخترانه، چگونه باید باشد که در فرآیند زندگی آتی دوشیزگان، آنان را به وضع مطلوب و مقبول برساند؟» شروع شد و با روندی اکتشافی به انجام رسید. هدف از طرح سؤالات نیمه ساختاریافته این بود که مشارکت‌کنندگان بتوانند به سهولت به سؤالات پاسخ داده و تجارب خود را انتقال دهند. پیش از مصاحبه، با مشارکت‌کنندگان در مورد اهداف مطالعه، صحبت شد و از آنان رضایت کتبی برای شرکت در مطالعه گرفته شد. مصاحبه‌ها با اجازه افراد ضبط شدند و بلافاصله پس از پایان مصاحبه‌ها، هر مصاحبه به‌طور دقیق نوشته و کدگذاری شد و پس از تحلیل هر مصاحبه، مصاحبه بعدی انجام گرفت. مدت انجام دادن مصاحبه‌ها بسته به علاقه‌مندی مشارکت‌کننده به ادامه مصاحبه، از ۴۵ دقیقه تا ۹۰ دقیقه به طول انجامید. تجزیه و تحلیل داده‌ها با رویکرد تحلیل محتوای قراردادی و پردازش آنها با روش نظام‌مند و شفاف هفت مرحله‌ای زیر صورت گرفت.

مرحله اول: مصاحبه‌ها دست‌نویس و برای تحلیل محتوای کیفی مرتب شدند.

مرحله دوم: پیش از شروع کدگذاری و برای آشنایی کامل با داده‌ها، تمام متن‌ها چندین بار خوانده شدند و تصمیم‌گیری درباره واحد تجزیه و تحلیل در این مرحله انجام گرفت.

مرحله سوم: طبقات با رویکرد استقرایی از مصاحبه خام استخراج شدند. پژوهشگر با بهره‌گیری از روش مقایسه مداوم، توانایی تمایز میان طبقات را پیدا نمود.

مرحله چهارم: کدگذاری انجام شد. متن تایپ‌شده در برنامه WORD وارد نرم‌افزار خاص تحلیلی کیفی MAXQDA3 نسخه ۲۰۰۷ شد و کدگذاری مجدداً انجام گرفت. پس از کدگذاری،

داده‌ها، سازمان‌دهی شدند تا برای مراحل بعدی کدگذاری آماده شوند. در کدگذاری در برنامه MAXQDA3 داده‌ها خط به خط بررسی شدند و به هر جمله مرتبط، یک کد، اختصاص یافت. مرحله پنجم: تمام متن کدگذاری شد. در طول فرایند کدگذاری، پژوهشگر به طور مداوم کدگذاری را کنترل کرد تا از توافق میان نظرات مشارکت‌کنندگان و اعضای تیم، اطمینان حاصل کند.

مرحله ششم: در این مرحله تثبیت در کدگذاری حاصل شد و مجدداً کنترل صورت پذیرفت. البته نسخه‌نویسی و مرور اولیه داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها در گردآوری داده‌ها به پژوهشگر کمک بسیار کرد تا از این طریق تعامل بهتری با مشارکت‌کنندگان بعدی برای به دست آوردن تجارب آنها در کشف فرایند، ایجاد شود.

مرحله هفتم: درباره داده‌های کدگذاری شده، نتیجه‌گیری شد و در این مرحله پژوهشگر براساس نتیجه‌گیری داده‌ها، سازه‌هایی را از معانی ارائه کرد.

به‌منظور اعتبار داده‌ها از معیارهای پیشنهادی گوبا و لینکلن^۱ استفاده شد. برای اطمینان از صحت و پایایی داده‌ها از معیارهای مقبولیت، قابلیت اطمینان و قابلیت تائید، استفاده شد. درگیری طولانی‌مدت پژوهشگر با موضوع پژوهش و داده‌ها و نیز مشاهده و تائید کدهای استخراج شده و متن مصاحبه از سوی چند تن از مشارکت‌کنندگان، تائیدی بر مقبولیت پژوهش بود. قابلیت اطمینان، ثبت داده‌ها در اسرع وقت و ثبت دقیق کلیه مراحل پژوهش از سوی پژوهشگر می‌باشد. برای تائیدپذیری پژوهش بخشهایی از متنهای پژوهش همراه با کدها و زیر کدها استخراج شدند و مورد ارزیابی ناظران خارج از تیم پژوهش و آشنا به مطالعه کیفی قرار گرفتند و از آنها خواسته شد تطابق کدها و متن مصاحبه‌ها را بررسی و در صورت عدم تطابق به تیم پژوهش اعلام کنند. در این پژوهش ناظران خارجی، تطابق کدها و متن مصاحبه و روند کدگذاری را تائید کردند.

در مورد رعایت نکات اخلاقی پژوهش، پژوهشگر ضمن معرفی خود و بیان اهداف پژوهش از مشارکت‌کنندگان درخواست کرد تا نظرات خود را دربارهٔ محصول مورد انتظار مدارس، بر اساس تربیت دینی بیان کنند. پیش از شروع مصاحبه، اجازه ضبط کردن صدای مشارکت‌کنندگان و یادداشت‌برداری از آنها گرفته شد و به مصاحبه‌شوندگان اطمینان داده شد که هنگام انتشار نتایج، کلیه اطلاعات فردی، محرمانه خواهد ماند. مشارکت‌کنندگان می‌توانستند در صورت عدم علاقه‌مندی به ادامه پژوهش از مطالعه خارج شوند.

یافته‌ها

مشارکت‌کنندگان ۱۸ نفر بودند که ۵۰ درصد آنان زن و ۵۰ درصدشان مرد بودند. میانگین سنی مشارکت‌کنندگان ۵۸ سال بود. مشخصات جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱: مشخصات جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در پژوهش

مشخصات	متغیرها	تعداد	درصد
جنس	زن	۹	۵۰
	مرد	۹	۵۰
تحصیلات	دکتری	۱۱	۶۱
	فوق‌لیسانس	۵	۲۸
	کارشناسی	۲	۱۱
تخصص	پژوهشگر در حوزه تربیت دینی جوانان	۷	۳۹
	متخصص روانشناسی و علوم تربیتی	۸	۴۴
	سایر (افرادی که تجربه فعالیت در حیطه جوانان را دارند)	۳	۱۷

از یافته‌های حاصل از تحلیل محتوای کیفی، ۵ طبقه اصلی در موضوع موردپژوهش به دست آمد که شامل حیطهٔ بینش و تربیت دینی، حیطه هویت و کرامت انسانی، حیطه سلامت جسمی- روانی، حیطه توانمندیها و مهارتها و حیطه اخلاق و عمل است (جدول ۲).

جدول ۲: شاخصه‌های تربیت‌یافته مطلوب در مدارس دخترانه

طبقات	زیر طبقات
حیطه بینش و تربیت دینی	دین‌مدار و آشنا با ارزشهای دینی بر اساس قرآن و سنت معصومین علیهم‌السلام
	دارای ثبات ایمانی و تلاشگر در مقابله با دین‌گریزی
	خودکنترلی دینی در تقابل با فردگرایی و تمایلات اندیشه‌های سکولار
حیطه هویت و کرامت انسانی	برخوردار از عزت‌نفس و احساس خودارزشمندی
	اجتناب از خودباختگی و نیاز به تائید دیگران
	تقدم هویت انسانی و مذهبی بر هویت ملی و نژادی خود
	برخورداری از رضایت جنسیتی
حیطه سلامت جسمی- روانی	دارای سلامت جسمی و برخوردار از تعادل روانی
	دارای نظم، زیبایی و نظافت ظاهری و پوششی
	برخوردار از احساسات و عواطف دخترانه، نشاط و مثبت‌اندیشی منطقی
حیطه توانمندیها و مهارتها	برخوردار از سواد رسانه‌ای و مهارتهای مواجهه با پدیده جهانی‌شدن و مدرنیته متأخر
	کارآفرینی در زمینه موفقیت تحصیلی

آشنا با میوه‌های تلخ خانواده مدرن در عصر حاضر در راستای تحکیم بنیان خانواده	
مسئولیت‌شناس و مسئولیت‌پذیر در امور خانوادگی و اجتماعی	
دارای مهارت حل مسئله و تفکر منطقی	
دارای ذوق هنری و برخوردار از توانمندیهای دخترانه	
اولویت دادن به اوامر و نواهی الهی در عمل و اجتناب از اندیشه‌های لیبرال دموکراتیک	حیطه اخلاق و عمل
دارای حیا، عفاف و مقید به حجاب باطنی و ظاهری	
مقید به تعظیم شعائر شیعی	
پرهیز از مصرف‌زدگی و تجمل‌گرایی در مواجهه با القانات رسانه‌ای	
دارای تعهد خدمت به خلق و مشارکتهای اجتماعی	
دارای تاب‌آوری و توانمندی در رویارویی با مسائل و مشکلات زندگی	

هشیاری نسبت به ضرورت‌های رفتاری فوق و آگاهی از آنچه قرار است محصول مدرسه و ثمره تلاش‌های تربیتی باشد، موجب برداشتن گام‌های اصولی در برنامه‌ریزی و اقدام، برای دستیابی به اهداف و رساندن دانش‌آموختگان مدرسه از نقطه موجود به نقطه مطلوب خواهد شد. در بخش بعد گزیده‌هایی از نظرات مشارکت‌کنندگان در مصاحبه که حاصل آن سرفصل‌های تربیتی جدول شماره ۲ می‌باشد، آورده شده است.

۱. حیطهٔ بینش و تربیت دینی (شامل سه زیرطبقه)

دین‌مداری و آشنایی با ارزش‌های دینی بر اساس قرآن و سنت معصومین علیهم‌السلام

آقای الف با تخصص مطالعات تربیت دینی بیان کرده است: «به‌گونه‌ای هدایت کنیم که یک دختر متدین و هنرمند و فعال جامعه تربیت شود؛ یعنی در این بصیرت‌بخشی، ما باید بتوانیم کاری کنیم که ارزشها را بشناسند، توانمندیها و علايقشان را بشناسند و اولويتها را در نظر بگیرند».

دارای ثبات ایمانی و تلاشگر در مقابله با دین‌گریزی

آقای خ، با تخصص مطالعات دینی بیان کرده است: «جوانی تربیتی کنیم که سلوک او سبب جذب دیگران به تشیع شود. می‌توانند بچه‌ها به دانشگاه بروند و حتی جاهای پرخطر بروند مثل دانشکده معماری و هنرهای زیبا اما آن چارچوبها را هم حفظ کنند. روی این تصویر نشان دادن فارغ‌التحصیل‌های موفق مدرسه خیلی باید کار کنید. چه آنهایی را که در داخل و چه آنها را که در خارج موفق‌اند، باید معرفی کنیم تا گرایش به خارج رفتن ایجاد نشود».

خودکنترلی دینی در تقابل با فردگرایی و تمایلات اندیشه‌های سکولار

خانم خ با تخصص مطالعات تربیت دینی می‌گوید: «در دخترها رفتارهای اجتماعی‌شان باید به گونه‌ای شکل بگیرد که فردا اگر پسری دوتا جمله فریبنده به آنها گفت خودشان را نبازند. تربیت دینی باید به هر سه رکن دین توجه متوازن داشته باشد.»

۲. حیطه هویت و کرامت انسانی (شامل چهار زیرطبقه)

برخوردار از عزت نفس و احساس خودارزشمندی

آقای ب با تخصص روانشناسی اظهار می‌دارد: «عزت نفس چقدر تبعات مثبت برای فرد دارد. کسی که خودش را قبول داشته باشد می‌تواند تعاملات و ارتباطاتش را تقویت کند و استقلال خودش را حفظ کند. حیا هم همین‌گونه است.»

اجتناب از خودباختگی و نیاز به تأیید دیگران

آقای الف با تخصص مطالعات تربیت دینی می‌گوید: «یک زن به‌عنوان یک زن موفق نه اینکه دیگران چه می‌گویند چه انتظاراتی از خود دارد. وقتی که انتظارات فرد با واقعیت زندگی‌اش سازگار می‌شود، احساس رضایت شکل می‌گیرد. لذا از زن بودنش راضی است. البته باید دید که زن بودن را در چه می‌داند؟»

تقدم هویت انسانی و مذهبی بر هویت ملی و نژادی خود

خانم الف با تخصص روانشناسی اسلامی می‌گوید: «نگاه قرآن نگاه جنسیتی نیست. نگاه قومی - قبیله‌ای هم نیست. نگاه کوچک و بزرگ هم نیست. انسان سرمایه‌هایی را که به او داده شده است باید در جهت بندگی از آنها استفاده کند.»

برخورداری از رضایت جنسیتی

خانم خ با تخصص مطالعات دینی می‌گوید: «کمال زن در مرد شدن نیست، یعنی در جا انداختن ارزشهای انسانی این نکته باید برای بچه‌ها بسیار روشن شود.»

آقای الف با تخصص مطالعات تربیت دینی می‌گوید: «ارکان اصلی رضایت جنسیتی و شکل‌گیری یک هویت موردنظر ما از جهت جنسیتی پایه‌اش در آن خانه گذاشته شده است و در وجود بچه‌ای که در این فضا رشد می‌کند. بر این اساس مدارس باید به این مسئله خیلی توجه کنند.»

۳. حیطه سلامت جسمی - روانی (شامل سه زیرطبقه)

دارای سلامت جسمی و برخوردار از تعادل روانی

آقای ک با تخصص روانشناسی می‌گوید: «چه دختر باشد، چه پسر ابتدا باید تعادل روانی کافی داشته باشد و این تعادل روانی در گرو یک تعادل جسمی و روانی است. اگر نیازهای جسمی و روانی از همان بدو تولد فراهم نباشد سازوکار رابطه‌ها به هم می‌خورد و اساساً رابطه درون-فردی به هم می‌خورد.»

دارای نظم، زیبایی و نظافت ظاهری و پوششی

آقای الف با تخصص فلسفه و مطالعات تربیت دینی بیان می‌کند: «در الگوی اسلامی یک دختر باید در مدارس اسلامی تمیزتر، لباسهای اتوکشیده‌تر، قیافه‌اش، دندان‌هایش شسته‌تر و سفیدتر، موهایش مرتب‌تر، لباسهایش بهتر از مدارس غیر اسلامی باشد. پس در هر عرفی که هست یکی رعایت عرف و دیگری رعایت انضباط ظاهری باید در نظر گرفته شود.»

برخوردار از احساسات و عواطف دخترانه، نشاط و مثبت‌اندیشی منطقی

خانم الف با تخصص مدیریت آموزشی و مشاور دبیرستان بیان داشت: «نکته دیگری که در دختران دیده می‌شود تمایلشان به زیبا بودن و خوب و زیبا جلوه کردن است، یعنی ظاهرشان برای خودشان هم اهمیت دارد. اینکه بتوانیم در مدارس جایی را فراهم نماییم که دختران این ویژگی‌شان را نیز بروز دهند و همه‌چیز و همه‌جا را برای دختران خط قرمز قرار ندهیم. برای این مورد باید هوشمندانه برنامه‌ریزی شود.»

۴. حیطه توانمندیها و مهارتها (شامل شش زیرطبقه)

برخوردار از سواد رسانه‌ای و مهارتهای مواجهه با پدیده جهانی شدن و مدرنیته متأخر

آقای الف با تخصص فلسفه و مطالعات تربیت دینی می‌گوید: «یک دختر مسلمان نباید دست و پا چلفتی باشد، باید زیر و زرنگ باشد، زنی جامع باشد. زنی باشد که در جمع اگر قرار گرفت از بقیه کم نیاورد؛ اما در عین قدرت در محدوده عفاف جلو برود. چرا بلد نباشد از کامپیوتر استفاده کند؟ در حال حاضر یکی از شاخصهای باسواد بودن، داشتن سواد رسانه‌ای و قدرت تحلیل اتفاقات جهانی است. دختر مسلمان باید از این مهارت برخوردار باشد تا بینش کافی در مواجهه با ظواهر نامناسب مدرنیته را داشته باشد.»

کارآفرینی در راستای موفقیت تحصیلی

آقای ص با تخصص تربیت اسلامی بیان می‌دارد: «این واقعیت است که امروز باید دخترانی را تربیت کنیم که ویژگیهای گوناگون داشته باشند: مانند تحصیلات تا بتوانند سهمی در معیشت خانواده داشته باشند، مدیریت خانواده و درعین‌حال قابلیت برای ایجاد برخی از مسئولیتها در

جامعه. مسئولیت جامعه به تناسب استعداد آن فرد مشخص می‌شود. ما الآن خانمهای پزشک داریم و در برخی از موارد هم ضرورت دارد که پزشک زن باشد. در همه جای دنیا پرستارها خانم هستند.»

آشنا با میوه‌های تلخ خانواده مدرن در عصر حاضر در راستای تحکیم بنیان خانواده

خانم ش با تخصص روانشناسی بیان می‌کند: «یک زن با شناخت جایگاه واقعی خود می‌تواند همسری متعهد و مهربان و مادری دلسوز، صمیمی و موفق در امر تربیت برای فرزندانش باشد و در عین حال برای کسب تحصیلات و ارتقای علم و آگاهیهای خود بکوشد و در صورت لزوم به ایفای نقشهای اجتماعی هم بپردازد.»

آقای ک روانشناس و با تخصص کلاسهای آموزش خانواده بیان داشت: «این تعبیر زیبای امام صادق علیه‌السلام است در تربیت صامت. مادر با عمل خود، ایفای نقش مادری و همسری را نشان می‌دهد. آن دختر نگاه می‌کند که مادرش با اینکه مدارج بالایی علمی دارد ولی نقش همسری را در مقابل پدرش دارد. عملکرد او این توازن را نشان می‌دهد و این خودش هنر است.»

مسئولیت‌شناسی و مسئولیت‌پذیری در امور خانوادگی و اجتماعی

آقای خ با تخصص مطالعات تربیت دینی در زمینه مسئولیت دادن به دختران و توانمند بار آوردن آنها می‌گوید: «ما باید بچه‌ها را با واقع‌بینی تربیت کنیم. آموزش مهارتهای واقعی عملی طی آموزشهای مدرسه‌ای، در توانمند ساختن آنان برای مواجهه با نیازهای واقعی زندگی بسیار مهم است. ما بچه‌ها را از صفر تربیت نمی‌کنیم، ما بچه‌ها را در بازه صفر تا صد نمی‌گیریم. در حد ۴۰ یا ۵۰ می‌گیریم، هنر می‌کنیم می‌رسانیم به ۷۰ یا ۸۰. یک‌بخشی از این نیازها، چه در دخترها و چه در پسرها هیچ کجا آموزش داده نمی‌شود و حذف شده است، از این رو فرزندان ما در تعاملات اجتماعی، تحصیلی، تشکیل خانواده و... از کارآمدی لازم و نیز مسئولیت‌پذیری برخوردار نیستند.»

دارای مهارت حل مسئله و تفکر منطقی

خانم الف با تخصص روانشناسی اسلامی می‌گوید: «مهارت حل مسئله در امور روزمره بسیار مهم است. مثلاً اگر برق خانه قطع شود مراحل منطقی مواجهه با این مشکل را بتوانند مدیریت کنند و جهت حل مشکل وابسته به دیگران نباشند.»

دارای ذوق هنری و برخوردار از توانمندیهای دخترانه

خانم ش با تخصص روانشناسی بیان می‌کند: «به دختران باید نقشها و رفتارهای زنانه مثل آشپزی، خیاطی و گلدوزی و ... یاد داد. اسباب‌بازیهای دخترانه، زیورآلات مثل انگو، گوشواره،

گردن‌بند و گل‌سر خریداری شود. دختران تمایل به بازیهای دخترانه مثل عروسک‌بازی، خاله‌بازی، مامان‌بازی (مامان یک عروسک شدن)، آشپز شدن و آشپزی و ... دارند. باید به ذوق آنان بها داد.»

۵. حیظه اخلاق و عمل (شامل تثنش زیرطبقه)

اولویت دادن به اوامر و نواهی الهی در عمل و اجتناب از اندیشه‌های لیبرال دموکراتیک

آقای خ پزشک، با تخصص مطالعات دینی و فعال در کلاسهای آموزش خانواده می‌گوید: «جوانی تربیت کنیم که سلوک او سبب جذب دیگران به تشیع شود. جوانی که یاد گرفته باشد تحت هیچ شرایطی دروغ نگوید یا نسبت به احسان به دیگران بی‌تفاوت نباشد. این از آنجاهایی است که به نظرم همه مدارس باید باهم همفکری کنند. این نقص اساسی وجود دارد که من اگر در مدرسه درباره توحید صحبت می‌کنم، این توحید باید یکجایی در سلوک بچه ظاهر شود.»

دارای حیا، عفاف و مقید به حجاب باطنی و ظاهری

آقای ب با تخصص روانشناسی و سلامت روانی خانواده بیان می‌کند: «حفظ عفاف و حجاب، شاید دخترانه‌ترین ویژگی دختران باشد. در درجه نخست باید حیا را در نظر بگیریم، بعد عفاف و بعد حجابشان است. حیا از ویژگیهای لاینفک دخترها، مثل عزت‌نفس است. ما می‌گوییم عزت‌نفس چقدر تبعات مثبت برای فرد دارد، کسی که خودش را قبول داشته باشد، می‌تواند تعاملات و ارتباطاتش را تقویت کند، استقلال خودش را حفظ کند، حیا هم همین‌گونه است. حیا زمینه را فراهم می‌کند تا فرد بتواند نقشهای فردی و اجتماعی و خانوادگی خود را خوب ایفا کند.»

مقید به تعظیم شعائر شیعی

مشارکت‌کننده خانم ر با تخصص تعلیم و تربیت دینی بیان می‌دارد: «قرآن، تعظیم شعائر را نشانه تقوا و خدا‌باوری قلبی می‌داند (سوره حج/آیه ۳۲). کسانی که اوامر و نواهی الهی را چون فرمان خداست، گرامی می‌دارند و به آن عمل می‌کنند و نشانه‌های عظمت آئین الهی همچون حج را بپا می‌دارند یا مجالسی را بر پا می‌کنند که راه خدا و اولیای او را معرفی و احیا می‌کنند، درواقع در مسیر تقوای قلبی و عملی حرکت می‌کنند.»

پرهیز از مصرف‌زدگی و تجمل‌گرایی در مواجهه با القائنات رسانه‌ای

آقای الف با تخصص مطالعات تربیت دینی می‌گوید: «شما باید نشان دهید مصرف‌گرایی چرا به هویت زنانه آسیب می‌زند. استقلال‌طلبی دخترها نسبت به شوهر و اینکه می‌خواهند استقلال مالی داشته باشند، در خانواده کلی آسیب ایجاد می‌کند. اینکه برای تحصیل، کدام رشته پول آورتر است، آرمان زنانه نیست و یا معیار انتخاب همسر، پولدار بودن او باشد.»

مشارکت‌کننده خانم ط با تخصص مطالعات دینی و مشاوره جوانان بیان می‌دارد: «در زمان ما، بچه‌ها با ارزشهای واقعی بیگانه شده‌اند. مثلاً در تغییر ارزشها اگر قناعت می‌کنی می‌گویند چرا خسیس هستی؛ اگر گذشت می‌کنی می‌گویند چرا حقات را نمی‌گیری.»

دارای تعهد خدمت به خلق و مشارکتهای اجتماعی

خانم خ با تخصص مطالعات تربیت دینی و فعال در جلسات آموزش خانواده در مدارس می‌گوید: «اینکه ببینی پیرزنی آن طرف خیابان ایستاده و زنبیل سنگینی در دست دارد و بروی به او کمک کنی زنبیل را ببرد آن طرف خیابان، بعد چه احساسی خوبی به تو دست می‌دهد؛ تجربه کنی ببیند. متأسفانه در خانواده به‌طور محسوس از این نظر بچه‌ها را بچه می‌دانند و هیچ نوع انتظاری و مسئولیتی به بچه‌ها نمی‌دهند. این کاری است که مدرسه باید انجام دهد و خانواده‌ها را با خودش در این فضا بکشد. مثلاً یکبار هم که شده در فعالیتهای خیریه در مدرسه مشارکت کند. این خیلی بد است که بگویند نسل خیرین دارد منقرض می‌شود.»

خانم ص با تخصص فلسفه و مسئولیت مدارس دخترانه بیان داشتند: «نشان می‌دهیم مثلاً چطور احترام به بزرگ‌تر بگذارند. چطور مادر بزرگشان را دوست داشته باشند. چطور کمک کنند و چطور از خودگذشتگی داشته باشند. اینها را عملی باید نشان داد.»

دارای تاب‌آوری و توانمندی در رویارویی با مسائل و مشکلات زندگی

خانم ر با تخصص علوم تربیتی می‌گوید: «متأسفانه بچه‌ها اصلاً هیچ تجربه‌ای در این وادیا ندارند. ایفای نقش درست از سوی پدر و مادر، بچه‌ها و به‌ویژه، دخترها را در موضوع مورد بحث، با واقعیتهای زندگی آشنا می‌کند و با چشیدن سرد و گرم روزگار مقاوم می‌شوند تا کانون زندگی آنان از شکاف برداشتن و فروریختن نجات یابد. این اشتباه است که والدین، بچه‌ها را از روبه‌رو شدن با مسائل ناخوشایند و مشارکت در حل مسائل زندگی، به سبب آزردن خاطر شدن دور نگه می‌دارند. هرچند باید میزان تحمل و تاب‌آوری فرزندان در سنین کودکی و نوجوانی در نظر گرفته شود، اما تجربه‌آموزی گام‌به‌گام نیز هنر والدین مدیر و مدبر است. چنانچه در سروده آمده: «دستم بگرفت و پابه‌پا برد تا شیوه راه رفتن آموخت.»

به‌منظور یافتن دلالت‌های موجود در محتوای سند تحول بنیادین جمهوری اسلامی، در موضوع حاضر یعنی «تربیت‌یافته مطلوب در تربیت مدرسه‌ای» هدفهای عملیاتی برآمده از بیانیه ارزشها، مدرسه در افق چشم‌انداز ۱۴۰۴ و اهداف کلان، در سند تحول، در جدول شماره ۳ آورده می‌شود.

جدول ۳: دلالت‌های سند تحول بنیادین در مورد مؤلفه‌های تربیت یافته مطلوب

حیطه تربیتی	مأخذ دلالت	مؤلفه تربیت‌یافتگی
حیطه پیش و تربیت دینی	فصل اول. بیانیه ارزشها.	آموزه‌های قرآن کریم، نقش معنوی، اسوه‌ای، هدایتی و تربیتی پیامبر اکرم (ص) و حضرت فاطمه زهرا (سلام‌الله علیها) و ائمه معصومین (علیهم‌السلام) به‌ویژه امام زمان (عج) و ولایت‌مداری در تمام ساحتها برای تحقق بخشیدن به جامعه عدل جهانی (جامعه مهدوی)
	فصل اول. بیانیه ارزشها.	هویت شناخت‌مدار و واقع‌نمایی و معنای گسترده، جامع و منسجم معرفت (روحانی، عقلانی، نقلی و تجربی)
	فصل ۵. هدفهای کلان	تربیت انسانی موحد و مؤمن و معتقد به معاد و آشنا و متعهد به مسئولیتها و وظایف در برابر خدا، خود، دیگران و طبیعت
	فصل ۷. راهکار ۳-۶	برنامه‌ریزی به‌منظور اقتناع فکری دانش‌آموزان برای پذیرش قلبی و درونی حیا، عفاف، حجاب و عمل به آن با تبیین دیدگاه اسلام
	حیطه هویت و کرامت انسانی	فصل اول. بیانیه ارزشها.
فصل اول. بیانیه ارزشها.		تکوین و تعالی جنبه‌های انسانی هویت دانش‌آموزان برای تقویت روابط حق-محور، عدالت‌گستر و مهرورزانه با همه انسانها در سراسر جهان
فصل ۷. راهکار ۵-۵		تقویت هویت اسلامی - ایرانی دانش‌آموزان در چارچوب ایجاد کارآمدی و تقویت هویت ملی
فصل ۷. راهکار ۶-۵		طراحی و تدوین برنامه آموزشی متناسب با نیازها و نقشیهای دختران و پسران
فصل ۷. راهکار ۲-۱۶		رعایت اقتضائات هویت جنسیتی (پسران و دختران) و ویژگیهای دوران بلوغ دانش‌آموزان در برنامه‌های درسی و روشها و برنامه‌های تربیتی ضمن توجه به هویت مشترک آنان
حیطه سلامت جسمی- روانی	فصل اول. بیانیه ارزشها.	سلامت جسمانی، نشاط و تقویت اراده
	فصل ۷. هدفهای عملیاتی	با درک مفاهیم بهداشت فردی و اجتماعی و ... با ورزش و تفریحات سالم فردی و گروهی به نیازهای جسمی و روانی خود و جامعه، پاسخ می‌دهند
	فصل ۷. راهکار ۱-۱. بند ۵	توجه بیشتر به تفاوت‌های فردی به‌ویژه هویت جنسیتی دانش‌آموزان و تفاوت‌های شهری و روستایی
حیطه توانمندیها و مهارتها	فصل ۶ ش ۴	توسعه ظرفیتهای و توانمندیهای آموزشی و پرورشی برای حضور فعال و سازنده درصحنه‌های بین‌المللی و منطقه‌ای
	فصل ۷. هدفهای عملیاتی	مسئولیت‌پذیر و برخوردار از مهارتهای ارتباطی، در زندگی خانوادگی و اجتماعی (در سطوح محلی تا جهانی) با رعایت اصول برگرفته از نظام معیار اسلامی
	فصل ۷. هدفهای عملیاتی	دارای حداقل یک مهارت مفید برای تأمین معاش حلال باشند و توانایی تأمین زندگی خود و اداره خانواده را داشته باشند
	فصل ۷. راهکار ۱-۵	آموزش زبان خارجی، با رعایت اصل تثبیت و تقویت هویت اسلامی - ایرانی
	فصل ۷. راهکار ۱-۶	گسترش و تنوع دادن به حرف و مهارتهای موردنیاز جامعه و تعلیم متناسب و برنامه‌ریزی‌شده

آن در همه دوره‌های تحصیلی و برای همه دانش‌آموزان		
با قدرشناسی و درک زیبایی‌شناسانه آفرینش الهی و ... توانمندیهای لازم در خلق آثار فرهنگی و هنری را به دست می‌آورند	فصل ۷. هدفهای عملیاتی	
یادگیرنده، کمال‌جو، خواستار تعالی مستمر فرصتهای تربیتی، تسهیل‌کننده هدایت، یادگیری و تدارک بیننده خودجوش ظرفیتهای جدید در خدمت تعلیم و تربیت	فصل ۴. چشم‌انداز	حیطه اخلاق و عمل
تدوین برنامه‌های عملیاتی لازم به منظور ترویج، تقویت مستمر و تحکیم فضایل اخلاقی در محیطهای تربیتی با تأکید بر اولویت کرامت و عزت نفس و شجاعت، حیا و عفت، صداقت، مسئولیت‌پذیری و نظم در تمام دوره‌های تحصیلی	فصل ۷. راهکار ۱-۲	
تعمیق تقوای الهی و مهارت خویشنداری، انتخاب‌گری درست و تعالی‌بخش مستمر دانش‌آموزان و مشارکت دانش‌آموزان در محافل و اماکن مذهبی و تقویت انس با دعا و توسل	فصل ۷. راهکار ۲-۲	
ایجاد سازوکارهای لازم برای تقویت آداب و سبک زندگی اسلامی - ایرانی در تمام ساحت‌های تعلیم و تربیت	فصل ۷. راهکار ۵-۲	

بحث و نتیجه‌گیری

این مطالعه با هدف ارائه الگوی شایستگیهای مورد انتظار برای دانش‌آموزان دختر مدارس اسلامی دوره متوسطه شهر تهران و دلالت‌های آن در محتوای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش انجام شده است. شایان ذکر است که دستیابی به الگویی معتبر به منظور تربیت دختران، شناسایی و تثبیت ارزشها، هویت بخشی به دختران، قرار گرفتن زنان و دختران در جایگاه حقیقی خود، از اولویت بسیاری برخوردار است.

یافته‌های مطالعه حاکی از این است که الگوی شایستگی مورد انتظار برای دختران از دید کارشناسان، دارای ابعاد زیر است: برخوردار از بینش و تربیت دینی، هویت و کرامت انسانی، سلامت جسمی - روانی، توانمندیها و مهارتها و اخلاق و عمل. تطابق یافته‌های این مطالعه با دلالت‌های موجود در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش حاکی از مشابهتهای بسیاری است که در جدول ۳ ارائه شده است.

یافته‌های مطالعه نشان می‌دهد که یکی از مؤلفه‌های الگوی دختر شایسته، برخورداری از بینش و تربیت دینی است، بنابراین باید دارای شاخصه‌هایی باشد مانند: دین‌مداری و آشنایی با ارزشهای دینی بر اساس قرآن و سنت معصومین علیهم‌السلام، دارای ثبات ایمانی و تلاشگر در مقابله با دین‌گریزی و خودکنترلی دینی در تقابل با فردگرایی و تمایلات اندیشه‌های سکولار. در بررسیهای صورت گرفته در مضامین سند تحول بنیادین نیز مشخص شده است که تربیت یافته موفق در حیطه بینش و تربیت دینی باید به آموزه‌های قرآن کریم، نقش معنوی، اسوه‌ای، هدایتی و

تربیتی پیامبر اکرم (ص) و حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها) و ائمه معصومین (علیهم السلام) به‌ویژه امام زمان (عج) و ولایت‌مداری در تمام ساحتها برای تحقق بخشیدن به جامعه عدل جهانی (جامعه مهدوی) باور داشته باشد. برخوردار از هویت شناخت‌مدار و انسانی، موحد و مؤمن و معتقد به معاد و آشنا و متعهد به مسئولیتها و وظایف در برابر خدا، خود، دیگران و طبیعت باشد و به‌منظور اقناع فکری، برای پذیرش قلبی و درونی حیا، عفاف، حجاب و عمل به آن با تبیین دیدگاه اسلام مورد تربیت قرار گیرد. دلالت‌های یافت شده از همسویی نسبتاً زیادی با نتایج به‌دست‌آمده برخوردار است. یافته‌های مطالعات اخیر نیز نشانگر وجود چالش‌های موجود میان ارزشها و تربیت دینی و در مقابل ارزشها و تربیت نوین است (سمیعی، ۱۳۹۳). همچنین حفظ و صیانت فرزندان خانواده‌های مذهبی و ارزش‌های آنان در جامعه‌ای با ارزشها و اندیشه‌های متکثر به‌عنوان گروه نمونه، از جایگاهی خطیر برخوردار است (ابطحی، ۱۳۹۰).

بخش دیگری از یافته‌های این مطالعه نشان داد که از ویژگی‌های الگوی مورد بحث می‌توان به داشتن «هویت و کرامت انسانی» اشاره کرد که از مشخصه‌های آن می‌توان به برخوردار از عزت‌نفس و احساس خودارزشمندی، اجتناب از خودباختگی و نیاز به تأیید دیگران، تقدم هویت انسانی و مذهبی بر هویت ملی و نژادی خود و برخوردار از رضایت جنسیتی اشاره کرد. در راستای یافته‌های این مطالعه، در سند تحول بنیادین، مواردی چون داشتن کرامت ذاتی و اکتسابی انسان، تکوین و تعالی جنبه‌های انسانی هویت دانش‌آموزان برای تقویت روابط حق-محور در سراسر جهان و تقویت هویت اسلامی - ایرانی دانش‌آموزان در چارچوب ایجاد کارآمدی، با یافته‌های موجود همسوست، بنابراین می‌توان به هر روش که متناسب با روحیات و خلیقات نوجوان است هویت او را گرمی داشت و به‌سوی استقلال هدایت کرد. در واقع بسیاری از نارضایتیهای جنسیتی و خودکم‌بینیهای زنان و دختران ریشه در عدم شناخت صحیح آنها نسبت به ارزشهای وجودی حقوقی و نقشهای کلیدی خود در جامعه انسانی دارد (علاسوند، ۱۳۹۱؛ شمشیری، ۱۳۹۵)

نتایج نشان داد که «سلامت جسمی- روانی» یکی دیگر از مؤلفه‌های الگوی شایسته مورد انتظار است. از ویژگی‌های این مؤلفه داشتن سلامت جسمی و برخوردار از تعادل روانی، دارا بودن نظم، زیبایی، نظافت ظاهری و پوششی، برخوردار از احساسات و عواطف دخترانه و نشاط و مثبت‌اندیشی منطقی است. همسو با یافته‌های مطالعه در سند تحول نیز به این موضوع اشاره شده است. به این صورت که سلامت جسمانی، نشاط و تقویت اراده باید در آنها مشهود باشد و با ورزش و

تفریحات سالم فردی و گروهی، به نیازهای جسمی و روانی خود و جامعه بر اساس اصول برگرفته از نظام معیار اسلامی پاسخ دهند. کرباسچیان در وصیت‌نامه فرهنگی تربیتی خود بر این مسئله تأکید دارند که «باید بدانیم که فقط معلم خوب و امکانات آموزشی برای تربیت دانش آموزان کافی نیست. کسی که خود را مسئول تربیت آنان می‌داند و معتقد است فردای قیامت باید جواب بدهد، لازم است به مسائل بهداشتی، تغذیه و ورزش آنان توجه کامل داشته باشد» (کرباسچیان، ۱۳۸۵).

یافته‌های این مطالعه برخوردار از «توانمندیها و مهارتها» را به‌عنوان مؤلفه‌ای دیگر از الگوی شایسته مورد انتظار معرفی می‌کند که دارای ویژگیهایی است مانند برخوردار از سواد رسانه‌ای و مهارت‌های رویارویی با پدیده جهانی شدن و مدرنیته متأخر، کارآفرینی در راستای موفقیت تحصیلی و شغلی، آشنا با میوه‌های تلخ خانواده مدرن در عصر حاضر در راستای تحکیم بنیان خانواده، مسئولیت‌شناس و مسئولیت‌پذیر در امور خانوادگی و اجتماعی، دارای مهارت حل مسئله و تفکر منطقی، دارای ذوق هنری و برخوردار از توانمندیهای دخترانه. همسو با این نتایج، در سند تحول بنیادین نیز مواردی همچون توسعه ظرفیتهای آموزشی و پرورشی برای حضور فعال و سازنده در صحنه‌های بین‌المللی و منطقه‌ای، داشتن حداقل یک مهارت مفید برای تأمین معاش حلال، گسترش و تنوع دادن به حرف و مهارتهای موردنیاز جامعه و تعلیم متناسب و برنامه‌ریزی شده آن در همه دوره‌های تحصیلی مواردی است که بر ضرورت توانمندسازی جوانان البته در فضای باورهای دینی تأکید دارد. همسو با این یافته‌ها بنی‌هاشمی بیان می‌کند که «مقدم بر آموزش مهارتها، لازم است از بلوغ عقلی و دینی مرتبی اطمینان حاصل کنیم. به بیان دیگر باید احراز کنیم او می‌تواند به نحوی صحیح از مهارتها و ابزارهایش استفاده کند» (بنی‌هاشمی، ۱۳۹۵).

آخرین مؤلفه به دست آمده از یافته‌های این مطالعه «اخلاق و عمل» است که دارای ویژگیهایی مانند اولویت دادن به اوامر و نواهی الهی در عمل و اجتناب از اندیشه‌های لیبرال دموکراتیک، دارای حیا، عفاف و مقید به حجاب باطنی و ظاهری، مقید به تعظیم شعائر شیعی، پرهیز از مصرف‌زدگی و تجمل‌گرایی در مواجهه با القانات رسانه‌ای، دارای تعهد خدمت به خلق و مشارکتهای اجتماعی و دارای تاب‌آوری و توانمندی در رویارویی با مسائل و مشکلات زندگی است. در راستای نتایج حاضر در سند تحول بنیادین نیز آمده است که باید برنامه‌های عملیاتی لازم در زمینه ترویج، تقویت مستمر و تحکیم فضایل اخلاقی در محیطهای تربیتی با تأکید بر اولویت کرامت و عزت‌نفس و شجاعت، حیا و عفت، صداقت، مسئولیت‌پذیری و نظم در تمام دوره‌های تحصیلی تدوین شود. همچنین زیبایی‌نژاد (۱۳۹۱) بیان می‌کند که در بستر تعلیم دینی، اسلامی، هدف خلقت و تجلی گوهر انسانی با بندگی و تسلیم در مقابل اوامر الهی ترسیم گردیده است و

انسان زنده و پویا انسانی مسئولیت‌پذیر و تعهدگرا نسبت به حقوق حکیمانه الهی است (بنی‌هاشمی، ۱۳۸۹)

نتایج به‌دست‌آمده از این مطالعه کیفی است و تطابق و مشابهت یافته‌های حاصل از آن با محتوای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، نشانگر اعتبار و روایی مؤلفه‌های به دست آمده است؛ هرچند شاخصه‌های متعدد و گسترده در ساحت‌های ششگانه سند تحول^۱ با شاخصه‌های ۲۲ گانه در حیطه‌های پنجگانه این پژوهش، از تناظر یک‌به‌یک برخوردار نیستند. همچنین می‌توان گفت عناوین و شاخصه‌های موجود در سند تحول از جامعیت بسیاری برخوردار است، ولی گستردگی و حجم ابعاد ذکر شده در زمینه ویژگی‌های تربیت‌یافتگان، کار را دشوار ساخته و نیازمند جزیی‌سازی و اولویت‌بندی اقدامات است. استخراج کردن عناوین ۲۲ گانه، نیم‌گامی آغازین در انجام این مهم است. رصد کردن و گردآوری نظرات کارشناسان، صاحبان تجربه و دانش‌آموختگان مدارس و مراکز آموزشی برخوردار از تربیت دینی، فرایند تربیت را هدفمند می‌سازد و الگویی عملی به دست مسئولان مدارس و مؤسسات آموزشی خواهد داد.

نتایج، نشانگر آن است که در زمینه تربیت‌یافته مطلوب و محصول مورد انتظار از سند تحول، هنوز تفحصی کارا صورت نپذیرفته است. همان‌طور که در مقدمه گفته شد تا مسئولان و دست‌اندرکاران تربیتی ندانند که چشم‌انتظار چه محصولی هستند، چگونه می‌توانند پوینده گامی هدفمند و مؤثر باشند. این پژوهش می‌تواند در راستای افق‌های نوین تربیتی و مدرسه‌داری دینی، نقطه آغازی بر حرکت‌های تعالی‌جویانه و مجدانه اهل فن و نظر و تحقق اهداف سند تحول بنیادین باشد.

پیشنهادها

پیشنهاد می‌شود پژوهش‌هایی برای طراحی الگوهای اجرایی جزیی و مختص به مقاطع مختلف تحصیلی (۴ سه سالانه) در زمینه تربیت کودکان و نوجوانان صورت پذیرد. در این صورت نقشه راه تربیت بر اساس سند تحول یا هر اقدام تربیتی دیگر تبیین می‌شود.

محدودیتها

دشواری دسترسی به صاحب‌نظران و کارشناسان، ضرورت صرف زمان بسیار در تحقیق کیفی و اکتشافی، عدم وجود تجربیات مستند و مکتوب در مؤسسات و مراکز فرهنگی - تربیتی، معضلات ناشی از دگرگونی ارزشها و عدم کارایی شیوه‌های موجود از محدودیت‌های پژوهش بوده است.

۱. ساحت‌های تعلیم و تربیت، همان ساحت‌های مندرج در فلسفه تعلیم و تربیت در جمهوری اسلامی ایران (تعلیم و تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی، تربیت زیستی و بدنی، تعلیم و تربیت زیباشناختی و هنری، تعلیم و تربیت اقتصادی و حرفه‌ای، تعلیم و تربیت علمی و فناورانه، تعلیم و تربیت اجتماعی و سیاسی) است (سند تحول بنیادین، فصل اول، کلیات).

منابع

- آذربایجانی، مسعود. (۱۳۸۸)، عدالت جنسیتی و اشتغال زنان. *مطالعات راهبردی زنان*، ۱۲ (۴۶)، ۸۱-۱۱۶.
- ابطحی، سید عبدالحمید. (۱۳۹۰). *الگوی جامع مدارس و مجتمع‌های موفق/ اهداف تفصیلی مقاطع*. تهران: موسسه مطالعات تربیت نسل.
- ابن شعبه حرانی، حسن‌بن‌علی. (۱۴۰۴ ق.). *تحف العقول*. قم: جامعه مدرسین قم، چاپ دوم.
- باقری، خسرو. (۱۳۷۹). *نگاهی دوباره به تربیت اسلامی*. تهران: انتشارات مدرسه.
- بریزندین، لوآن. (۱۳۹۱). *مغز زنانه*، ترجمه محسن دهقانی. تهران: رشد.
- بنی‌هاشمی، سید محمد. (۱۳۸۹). *درآمدی بر تربیت عقلانی*. ج ۱. انتشارات منیر، چاپ اول.
- _____ (۱۳۹۵). *تربیت خودم‌محور یا خدا‌محور*. ج ۱. انتشارات منیر، چاپ اول.
- دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش. (۱۳۹۰). *سند تحول بنیادین آموزش و پرورش*، (سند مشاهد مقدس). تهران: وزارت آموزش و پرورش با همکاری شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- رئوف ملایری. فریده. (۱۳۹۰). *بررسی سبک رهبری آموزشی علامه کرباسچیان و دلالت‌های کاربردی آن در مدارس امروز*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کشور لبنان.
- زیبائی‌نژاد، محمدرضا. (۱۳۹۱). *جایگاه خانواده و جنسیت در نظام تربیت رسمی*. قم: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان.
- سمیعی، محمد. (۱۳۹۳). *خانواده در بحران: کشاکش الگوهای سنت و نوگرایی*. تهران: انتشارات اطلاعات.
- شمشیری، محمدرضا. (۱۳۹۵). *تربیت دختران در آئینه روایات معصومین (ع)*. *فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی*، ۳ (۹)، ۱۳۹-۱۵۶.
- صمدی، معصومه؛ دویی، مهدی و اقبالیان، طاهره. (۱۳۹۱). *مبانی، اصول و روش‌های تربیت اخلاقی در سیره پیامبر (ص) و اهل بیت (ع)*. *فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، دوره جدید (۱۶)، ۳۷-۶۴.
- عابدی، فاطمه؛ منادی، مرتضی؛ خادمی اشکذری، ملوک و کیامنش، علیرضا. (۱۳۹۷). *واکاوی عوامل موثر بر تحقق پذیری تربیت دینی دانش آموزان. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، دوره جدید (۳۸)، ۱۴۵-۱۶۹.
- عقبیلی، وحید و تاجیک اسماعیلی، سمیه. (۱۳۸۹). *مقایسه وضعیت هویت ملی دانش آموزان دختر وابسته و غیر وابسته به اینترنت- پت*. *فصلنامه تعلیم و تربیت*، ۲۶ (۲)، ۷۱-۹۴.
- علاسوند، فریبا. (۱۳۹۱). *زن در اسلام*، ج ۱. قم: انتشارات هاجر، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، چاپ دوم.
- کرباسچیان، علی‌اصغر. (۱۳۸۵). *وصایای استاد. وصیت‌نامه فرهنگی، تربیتی استاد علامه کرباسچیان*. تهران: نشر آفاق. چاپ دوم.
- کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق. (۱۴۰۷ ق.). *الکافی*. تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم.
- نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران*. (بی‌تا). دفتر اطلاع رسانی و سنجش افکار قابل‌بازرسی در: <http://food.lums.ac.ir/reza/files/utility-122.pdf>
- نوابی‌نژاد، شکوه. (۱۳۹۱). *روانشناسی زن*. چاپ چهارم. تهران: نشر علم.
- هاشمی، سید احمد و ستایش‌فر، مریم. (۱۳۹۶). *بررسی اهمیت تعلیم و تربیت در اسلام*. *فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی*، ۳ (۴)، ۷۹-۹۶.

- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (2005). *Girls' education: Towards a better future for all*. UK: Department for International Development (DFID).
- Stange, M. Z., Oyster, C. K., & Sloan, J. E. (Eds.). (2011). *Encyclopedia of women in today's world* (Vol. 1). Sage.
- UNICEF (2014). *UNICEF Gender Action Plan 2014-2017*. United Nations Children's Fund.
- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*. Available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>
- United Nations Statistical Commission. (2017). *Revised list of global sustainable development goal indicators*. Report of the Inter-Agency and Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators (E/CN.3/2017/2)

